

TOMASZ WIŚNIEWSKI

Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-1795-4009

XXI POWSZECHNY ZJAZD HISTORYKÓW POLSKICH W BIAŁYMSTOKU (17–20 WRZEŚNIA 2024). RELACJA

XXI GENERAL CONGRESS OF POLISH HISTORIANS IN BIAŁYSTOK (SEPTEMBER 17–20, 2024). REPORT

W dniach 17–20 września 2024 roku w Białymstoku odbył się XXI Powszechny Zjazd Historyków Polskich, którego hasło przewodnie brzmiało: „Człowiek twórcą historii”. Termin Zjazdu zbiegł się z 85 rocznicą ataku ZSRR na Polskę 17 września 1939. Do pewnego stopnia wpłynęło to na program wydarzenia i niektóre atrakcje, a także na generalną atmosferę w mieście. Wszędzie można było spotkać umundurowaną młodzież, biorącą udział w różnego rodzaju uroczystościach. Swój wpływ na to miała również bliskość granicy. Niniejsza relacja jest z konieczności skrótowa. Omówię jedynie wybrane aspekty Zjazdu, które wydały mi się ważne bądź interesujące z perspektywy teoretyka (metodologa) historii.

RZECZPOSPOLITA WIELU NARODÓW

Pod względem merytorycznym Zjazd otworzył wykład Roberta I. Frosta z Uniwersytetu w Aberdeen pod tytułem „Fenomen Rzeczypospolitej Wielu Narodów”, który odbył się w Gmachu Opery i Filharmonii Podlaskiej we wtorek 17 września¹. Jak wskazuje tytuł, Frost przedstawił tożsamościowy pluralizm

¹ Dzień wcześniej, 16 września, Frost odebrał tytuł doktora *honoris causa* Uniwersytetu w Białymstoku. Patrz „Profesor Robert Ian Frost doktorem honoris causa Uniwersytetu w Białymstoku”, Uniwersytet w Białymstoku, 16.09.2024, <https://uwb.edu.pl/aktualnosci/profesor-robert-ian-frost-doktorem-honoris-causa-universytetu-w-bialymstoku-7361.html> (dostęp: 10.08.2025).

dawnej Rzeczypospolitej. Aby uczynić wystąpienie trudnym do zapomnienia, prelegent wystąpił w szkockim kilcie. Jednym z głównych wątków wykładu była krytyka „teleologii państwa narodowego”, czyli przeświadczenia, że Rzeczpospolita ewoluowała w kierunku nowoczesnego państwa narodowego i powinna takim się stać, lecz z różnych przyczyn – tj. zaburzeń wewnętrznych, które w końcu doprowadziły do rozbiorów – do tego nie doszło. Konieczna jest ucieczka od „wąskich perspektyw narodowych”. Z teleologią państwa narodowego połączona jest „teleologia porażki”, którą należy odrzucić, aby móc dobrze zrozumieć Rzeczpospolitą. Szkocki profesor promował ogólną ideę unii jagiellońskiej, w tym zwłaszcza Unii Lubelskiej z 1569. Jak wskazywał, w wyniku tej ostatniej powstało nie państwo w nowożytnym lub nowoczesnym sensie, lecz republika specyficznie renesansowa, oparta na arystotelesowskiej idei *forma mixta*. Nie była to unia dwóch państw, jak głosi przekonanie utrwalone w naszej świadomości historycznej, lecz znacznie bardziej zróżnicowana wewnętrznie „unia unii” (*union of unions*). Jako jeden z przykładów potwierdzających tę tezę Frost przytoczył autonomię Prus Królewskich, które miały swój własny, dwuizbowy *landtag*². Podsumowując, choć „Rzeczpospolita nie była demokracją w nowoczesnym sensie”, to pozostawała opartą na konsensusie republiką parlamentarną. Prelegent pytał, co Rzeczpospolita ma do zaproponowania współczesnym demokratom. Wykorzystał też okazję do zareklamowania nadchodzącego kolejnego tomu swojego cyklu o historii Polski³.

NAUKI POMOCNICZE HISTORII

Z perspektywy teoretyka historii interesujący był mający miejsce pierwszego dnia zjazdu panel „Nauki Pomocnicze Historii, czyli Nowoczesna Pomoc dla Historyków”. Interesujący dlatego, że relacja nauk pomocniczych historii (NPH) wo-

² Z wystąpieniem Frosta rezonowały m.in. następujące wystąpienia lub/i teksty z bloku „Zmienność i stałość kultur pogranicza”: Igor Kąkolewski, „Między Prusami Królewskimi, Koroną Polską i Saksonią. Przednowoczesne żywoty równoległe ludzi polsko-niemieckiego pogranicza”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Społeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności* (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 105–124; Włodzimierz Mędrzecki, „Michała Römera pejzaż społeczny Litwy”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Społeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności* (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 197–218; por. też t. 2, *Rzeczpospolita polsko-litewska w Europie wczesnonowoczesnej*. Zaplanowane na Zjazd wystąpienia zostały zawczasu przygotowane i wydrukowane w ośmiotomowym zbiorze *Człowiek twórcą historii*, tak by zainteresowani mogli zapoznać się z nimi bez konieczności odwiedzania wszystkich paneli. Znalazły się tam także teksty badaczy, którym ostatecznie nie udało się przyjechać i fizycznie wziąć udziału w Zjeździe. Zbiór jest dostępny online: „Tomy Zjazdu Historyków”, Wydział historii Uniwersytetu w Białymstoku, 13.09.2024, <https://historia.uwb.edu.pl/badania/publikacje/tomy-zjazdu-historykow-1.html> (dostęp: 10.08.2025).

³ Póki co ukazał się tylko jeden tom, dostępny również w języku polskim: Robert Frost, *Oksfordzka historia unii polsko-litewskiej. Powstanie i rozwój 1385–1568*, przeł. Tomasz Fiedorek (Poznań: Dom Wydawniczy REBIS, 2018).

bec naszego pola badawczego jest, eufemistycznie rzecz ujmując, co najmniej problematyczna. Pierwsza prelegentka, Anna Adamska, pesymistycznie stwierdziła, że dziś nikt nie rozumie NPH⁴. W związku z tym potrzebna jest ich odnowa – pytanie tylko, jaka? Jest jasne, że NPH powinny zostać zintegrowane z innymi dynamicznie rozwijającymi się rodzajami wiedzy, jak choćby humanistyką cyfrową. Warto zwrócić uwagę, że o ile kiedyś komputery postrzegano jako cudowne maszyny mające rozwiązać wszystkie problemy, to dziś świadomość związanych z nimi wyzwań badawczych jest znacznie wyższa.

W nieco inny sposób problem współczesnej przydatności NPH postawiła Aleksandra Kuligowska⁵. Zaczęła od pytania: Po co dziś NPH, skoro historia jest narracją? W odpowiedzi stwierdziła, że należy rozdzielić i uporządkować poziom. To nie historia, ale opowieść o przeszłości jest narracją. Historia to wyniki badań, które można przedstawiać w różny sposób, lecz profesjonalna praktyka badawcza zachowuje fundamentalne znaczenie. Stąd kategoryczny wniosek: albo uprawia się historię opartą na źródłach, albo bez źródeł, czyli mitologię. Inne wystąpienia w panelu dotyczyły bardziej technicznych zagadnień. Na przykład Jakub Kujawiński omówił zagadnienia paleografii, Andrzej Marzec przedstawił związki genealogii (w sensie historii rodów lub rodzin) z badaniem historii struktur społecznych, zaś Marcin Starzyński między innymi możliwe zastosowania kategorii semiotycznych w badaniach nad ikonografią czy heraldyką⁶.

W trakcie wystąpień w panelu pojawiły się interesujące metafory. Adamska użyła metafory kulinarnej: NPH są jak „dobrze naostrzony nóż”, bez którego w kuchni nie można nic zrobić. Kuligowska przedstawiła NPH jako „brzydki ćmę”, której przeciwstawia się „pięknego motyla” narracji powstałej w wyniku badań. Z dyskusji po panelu wyłonił się przygnębiający obraz współczesnej kondycji NPH. Dominowało przekonanie, że są one niemodne i skazane na porażkę z powodów technologicznych. Przewijał się też temat opracowywania korpusów epigraficznych dla poszczególnych regionów Polski. Stwierdzono, że prace nad dokumentacją epigraficzną w odniesieniu do niektórych z nich – chodzi przede wszystkim o ziemie poniemieckie – mogą być niepoprawne politycznie. Poza tym

⁴ Anna Adamska, „Nauki pomocnicze historii wobec pisma i języka”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 125–139.

⁵ Aleksandra Kuligowska, „Nauki pomocnicze historii XIX w. – wokół pojęcia i potrzeb metodyki historii”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 157–174.

⁶ Jakub Kujawiński, „Nauki pomocnicze, czyli jakie? Nauki pomocnicze historii z perspektywy historii nauki: przypadek paleografii”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 141–156; Andrzej Marzec, „Człowiek w naukach pomocniczych historii”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 175–190; Marcin Starzyński, „Znak i obraz w naukach pomocniczych historii”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 191–206.

z perspektywy instytucji finansujących badania – na przykład Narodowego Centrum Nauki – takie projekty są pozbawione znaczenia. Czasem – choć nie zawsze – mogą być umiędzynarodowione i uznane za innowacyjne. Z wyraźnym niesmakiem przytoczono opinię ponoć wygłoszoną kiedyś przez Jana Sowę, iż historykom należy ustawowo zakazać „łazenia do archiwów”, a humanistyka powinna opierać się na opracowywaniu krytycznych koncepcji. Innym wskaźnikiem sceptycyzmu ma być stwierdzenie Andrzeja Paczkowskiego, iż „NPH nie są historykom do niczego potrzebne”⁷.

SPOŁECZNA HISTORIA RZECZY

W mojej ocenie bardzo interesujący był też panel „Społeczna historia rzeczy. Wiek XIX i XX” (środa, 18 września), w którym udało się połączyć wiele zagadnień szeroko rozumianej materialności. Agnieszka Janiak-Jasińska i Katarzyna Sierakowska zajęły się rzeczami jako atrybutami emancypacji polskich kobiet w drugiej połowie XIX wieku⁸. Szczepan Kozak przedstawił rzeczy jako ruchomości, których obecność można rekonstruować na podstawie różnych dokumentów prawnych rodem z dziewiętnastowiecznej Galicji⁹. Wystąpienie Mateusza Rodaka dotyczyło specyfiki rzeczy w kontekście złodziejstwa, kradzieży, przestępczości i działań policji w II RP¹⁰. Barbara Klich-Kluczevska analizowała materialny wymiar pamięci w związku z awansem społecznym czasów PRL¹¹. Z tekstu Marii Solarskiej – niestety fizycznie nieobecnej – można dowiedzieć się o aspektach,

⁷ Słowa te miały paść w wywiadzie-rzecz z Paczkowskim. Przyznam, że w rzeczonej książce nie udało mi się odnaleźć dokładnie tak brzmiącego sformułowania. Trafiłem natomiast na wypowiedź o zbliżonym wydźwięku: „Ćwiczeniom epokowym towarzyszyły zajęcia z nauk pomocniczych historii, podczas których odczytywaliśmy np. napisy na nagrobkach rzymskich (z fotokopii), fragmenty dokumentów itp. Do tego dochodziła historia historiografii, gdzie niepodzielnie rządziła Żanna Kormanowa wraz ze swym asystentem Jerzym Maternickim. Przyznam, że strasznie mnie to nudziło, podobnie jak zajęcia z owych nauk pomocniczych z Ihnatowiczem [Ireneuszem – przyp. T. W.], na których trzeba było liczyć funty, kilogramy, towary... Po prostu koszmar!” – Patryk Pleskot, *Góry i teczki. Opowieść człowieka umiarkowanego. Biografia mówiona Andrzeja Paczkowskiego* (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2019), 75–76.

⁸ Agnieszka Janiak-Jasińska, Katarzyna Sierakowska, „Atrybuty emancypacji kobiet, czyli rzeczy w działaniu. Rekonesans”, w: *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Społeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności* (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 643–656.

⁹ Szczepan Kozak, „Drugie życie rzeczy. Ruchomości w XIX-wiecznych testamentach, inwentarzach pozostałości i protokołach licytacji (na wybranych przykładach z obszaru Galicji)”, w: *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Społeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności* (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 611–629.

¹⁰ Mateusz Rodak, „Na tropie złodziei. Policyjna rewizja osobista w II Rzeczypospolitej”, w: *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Społeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności* (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 657–681.

¹¹ Barbara Klich-Kluczevska, „Rzeczy przekłete, rzeczy pożądane. Materialność i pamięć awansu społecznego w powojennej Polsce”, w: *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło,

które wypada określić wprost mianem filozoficznych: o rodzajach więzi między słowami a rzeczami i wynikającymi z nich możliwymi znaczeniami rzeczy¹².

Podobnie jak w przypadku panelu NPH, również tutaj badacze narzekali na problemy z finansowaniem i twierdzili, że Narodowe Centrum Nauki nie lubi historii rzeczy. Tymczasem nie ma historii bez rzeczy, o czym świadczy choćby muzealnictwo. W badaniach nad historią Polski wieków XIX i XX kwestie rzeczy są pomijane, choć potencjalnie to te okresy dają obiecujący dostęp do materiałów. Biorąc pod uwagę kolejne zwroty i teoretyczne przewartościowania w humanistyce, rzeczy oferują dobry sposób na ponowne otwarcie historii. Z większości wystąpień wynikało, że najlepiej zacząć od strony historii społecznej. Wskazano również na istotny problem metodologiczny: jeśli historia rzeczy ma polegać na badaniu rzeczy, a nie źródeł pisanych, to wszystkie przedstawione w panelu badania są pomyłką, gdyż opierają się właśnie na źródłach pisanych. Świat rzeczy jest nieliniowy. W badaniach chodzi nie o rekonstruowanie atrybutów rzeczy, lecz o relacje między nimi. Pojawiły się także głosy postulujące konieczność uwzględnienia wpływu rewolucji przemysłowej na otaczający ludzi świat materialny.

To właśnie wątek industrializacji i jej konsekwencji uważam za potencjalnie najciekawszy, na różnych poziomach. W panelu dominowała perspektywa mikrohistoryczna, ale możliwe są też ujęcia bardziej „masowe”. Jestem nieco zdziwiony, że w wystąpieniach i dyskusji – o ile pamięć i notatki mnie nie mylą – nie został wywołany marksizm. Wydaje się, że formułowane w perspektywie marksistowskiej problemy i koncepcje stanowią fundamentalne ramy odniesienia do dyskusji o rzeczach i ich społecznym wymiarze, by wymienić tylko takie kategorie jak urzeczowienie i fetyszym towarowy. Rzeczy należą do kategorii łatwo wzbudzających swoistą empatię – gdy zajmujemy się ich historią, bardzo trudno oddzielić to od naszej teraźniejszości. Jednak rzeczy nigdy nie są jakościowo jednorakie. Na przykład trwająca rewolucja technologiczna pogłębia różnice między różnymi rodzajami rzeczy, a nawet w obrębie tego samego rodzaju. Doświadcza tego każdy, kto zmienia smartfon czy komputer na inny model. Zastanawiam się, czy w tym zakresie istnieje jakaś wspólnota między doświadczeniami ludzi z przeszłości a naszymi własnymi. I czy kiedykolwiek z tego rodzaju zmian wyciągnięto konstruktywne wnioski.

NAUKOWY STATUS HISTORII

Sesja „W obronie naukowego statusu historii” (czwartek, 19 września) została zorganizowana przez środowisko metodologiczne: Ewę Domańską, Jana Pomorskiego i Krzysztofa Zamorskiego. Sam tytuł brzmi nieco dramatycznie. Co dziś

Wojciech Walczak, t. 3, *Spółeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności* (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 593–610.

¹² Maria Solarzka, „Słowa i rzeczy w refleksji historycznej”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Spółeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności* (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 631–664.

oznacza „naukowy status” albo „nauka” w ogóle? Czy historia rzeczywiście jest nauką, czy posiada naukowy status? Jeśli tak, to czy istnieje potrzeba jego obrony? Prowadzący wskazali na różne możliwe konteksty tej problematyki, między innymi przewartościowania teoretyczne dokonujące się w humanistyce po 11 września 2001 roku, który można uważać za koniec „postmodernizmu”; problemy granic między dyscyplinami, poruszania się między nimi i rozwijania odpowiednich kompetencji przez historyków zainteresowanych uprawianiem badań transdyscyplinarnych; zagadnienia zmiany społecznej, pojawiającej się w różnych postaciach humanistyki zaangażowanej i nie tylko.

Jeśli chodzi o same wystąpienia, to warto wspomnieć, że odbyły się w niecodziennej formule: występowały po 2–3 osoby, w większości w grupach reprezentujących konkretne ośrodki badawcze (Lublin, Poznań, Kraków). Wyjątek od tej „kolegialności” stanowiła indywidualna prezentacja Magdaleny Saryusz-Wolskiej, która wszelako była nieobecna i jej prelekcja na temat infrastruktury w humanistyce została odczytana¹³. Wystąpienia konfrontowały refleksję teoretyczną z bardziej empirycznymi studiami przypadków. Anna Ziębińska-Witek, Piotr Witek i Ewa Solska połączyli rozważania metanaukowe z dwoma studiami przypadku: historią publiczną oraz technologią AI DeepFake¹⁴. Wiktor Werner i Tomasz Falkowski przedstawili zarys historii problemu naukowości historii i następnie na tym tle pokazali znaczenie czynników instytucjonalnych: współczesne mechanizmy finansowania nauki, premijące ich rzekomą praktyczność i innowacyjność, prowadzą do wzrostu roli dyscyplin związanych z rozwojem technologii, co następnie usiłują imitować humaniści, w tym historycy¹⁵. Krzysztof Brzechczyn i Piotr Kowalewski Jahromi omówili kwestię mitologizacji historii na przykładzie współczesnego dyskursu rosyjskiego w perspektywie koncepcji wypracowanych przez poznańską szkołę metodologiczną¹⁶. Jakub Muchowski i Marcin Stasiak przedstawili autorską koncepcję historii publicznej: „historię współpracującą” o silnie egalitarnym, emancypacyjnym i prezentystycznym rysie¹⁷.

¹³ Magdalena Saryusz-Wolska, „Zajrzeć za kulisy historii (Zagłady), czyli o badaniu infrastruktury w humanistyce”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 79–99.

¹⁴ Anna Ziębińska-Witek, Piotr Witek, Ewa Solska, „Historia jako nauka dziś – tropy, konteksty, doświadczenia”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 31–60.

¹⁵ Wiktor Werner, Tomasz Falkowski, „Problem naukowości historiografii. Historia, teoria, empiria”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 101–120.

¹⁶ Krzysztof Brzechczyn, Piotr Kowalewski Jahromi, „Między wyjaśnianiem a mitologizacją historii”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 9–29.

¹⁷ Jakub Muchowski, Marcin Stasiak, „Historia współpracująca, czyli historycy i historyczki w relacjach społecznych”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech

Z tak zarysowanego krajobrazu można wysnuć jeden wniosek: kwestia naukowego statusu historii czy naukowości nie istnieje samodzielnie, *per se*, lecz stanowi fasadę skrywającą niepokój badaczy o własną pozycję w obliczu zmian, które przychodzą z zewnątrz. To zewnątrz historii najczęściej określa się mianem mitu. Współcześnie granice historii są stale redefiniowane przez wpływy polityki i technologii. Remityzacja historii może być stymulowana zarówno z jednej, jak i z drugiej strony. Ponadto historia jest przedmiotem zainteresowania publicznego, tak oddolnego, jak odgórnego. Zagadnienia „publicyzacji” historii były podczas Zjazdu powszechne. Problem ten dotyka dziś chyba całej humanistyki¹⁸. Problem publicznego charakteru historii (lub humanistyki) jest w zasadzie rewersem czy też lustrzanym odbiciem problemu jej naukowego statusu tudzież naukowości. Publiczność odsyła do zastosowań praktycznych, naukowość do uprawianej w wieży z kości słoniowej sztuki dla sztuki. Dotyczy to nie tylko dydaktyki czy muzealnictwa, lecz również umiędzynarodowienia. W gruncie rzeczy problem międzynarodowej widzialności polskiej nauki – w tym historii – jest problemem wyobrażonej publiczności: wyobrażamy sobie jakąś odległą i wyniosłą publiczność, przed którą należy odegrać rytualne gesty, służące przede wszystkim własnemu dobremu samopoczuciu¹⁹.

Z odbytych dyskusji można wnioskować, iż większość badaczy ochoczo pragnie dostosować się do tej koniunktury. W zasadzie nie jest to zła tendencja. Warto, aby stawiane problemy i podejmowane decyzje rzeczywiście coś ważyły,

Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 61–78.

¹⁸ Por. tom *Tekstów Drugich* o „humanistyce publicznej”, nr 3 (2025), zwłaszcza tekst: Ryszard Nycz, „Kairos. O czasie, który nadchodzi dla studiów literackich w szczególności, a humanistyki w ogólności, oraz o potrzebie humanistyki publicznej”, *Teksty Drugie* 3 (2025): 17–45.

¹⁹ W taki sposób można odczytywać problemy stawiane podczas panelu „Polska historiografia wobec światowych debat historycznych” (środa, 18 września), z którego materiały można przeczytać w t. 7: Radosław Ponią, Piotr Guzowski, „Polska historiografia wobec światowych debat naukowych dotyczących historii społecznej i gospodarczej”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 7, *Miejsce historii w edukacji historycznej w XXI w.*, cz. 1 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 9–32; Krzysztof A. Makowski, „Polska historiografia wobec światowych debat historycznych – prolegomena”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 7, *Miejsce historii w edukacji historycznej w XXI w.*, cz. 1 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 33–41; Ewa Domańska, „Międzynarodowa rozpoznawalność publikacji współczesnych polskich historyków akademickich (analiza ilościowo-jakościowa za lata 2019–2022)”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 7, *Miejsce historii w edukacji historycznej w XXI w.*, cz. 1 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 43–73; Dariusz Stola, Natalia Aleksun, „Polska historiografia w zagranicznych badaniach Zagłady: zwiad w gęstniejącym lesie”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 7, *Miejsce historii w edukacji historycznej w XXI w.*, cz. 1 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 75–100; Dobrochna Kałwa, „Historia kobiet i badania genderowe – transdyscyplinarne eksploracje przeszłości”, w *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 7, *Miejsce historii w edukacji historycznej w XXI w.*, cz. 1 (Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024), 101–116. Patrz też t. 8, *Miejsce historii w edukacji humanistycznej w XXI w.*, cz. 2, dotyczący historiografii regionalnej, historii w muzeach i dydaktyki historii.

aby ich stawki były krytyczne i radykalne. W momencie, gdy prezydentem Polski został prezes Instytutu Pamięci Narodowej, publiczny charakter historii jest ewidentny. Naukowość staje się sprawą drugorzędną – wszak zawsze będzie istniała jakaś naukowość, której standardy będą mniej lub bardziej żywiołowo wyłaniać się z dyskusji prowadzonych w obrębie konkretnych wspólnot badawczych. Wszelkie hamletyzowanie jest tu zbędne, a jedyne poważne pytanie to pytanie o granice (auto)instrumentalizacji. Praktyczne potencjały historii mogą być doskonale dyskontowane lub monetyzowane i przynosić praktyczne korzyści samym badaczom. Tylko po co zasłaniać się wówczas „nauką”?

UWAGI KOŃCOWE

Z mojej perspektywy niniejszy Zjazd – dotyczy to również zjazdów poprzednich – częściowo obnażył postkolonialny lub neokolonialny kompleks tkwiący głęboko w mentalności polskich historyków, czy też – szerzej – polskiego społeczeństwa w ogóle. Chodzi mianowicie o sposób fetowania Roberta Frosta oraz innych zagranicznych badaczy zajmujących się historią Polski. Na poprzednim zjeździe, w Lublinie w 2019, w podobnej pozycji gościa honorowego znalazł się Timothy Snyder. Koniecznie trzeba wymienić Normana Daviesa, również pojawiającego się na poprzednich zjazdach, ale przede wszystkim w polskiej sferze publicznej. Wygląda na to, że polscy historycy – lub Polacy w ogóle – koniecznie potrzebują jakiegoś zagranicznego autorytetu, który przybędzie tylko po to, by zapewnić ich, że historia Polski jest wspaniała i wartościowa. Najlepszym tego dowodem jest oczywiście to, że zajmuje się nią ktoś z innego kraju, przy czym oczywiście chodzi o badaczy z Zachodu, najlepiej z krajów anglosaskich. Trudno bowiem wyobrazić sobie, aby w podobny sposób podejmowano zajmujących się polską historią naukowców z Rosji czy choćby Ukrainy. W moim przekonaniu taka postawa jest prowincjalna i poniżająca. Stanowi doskonały przykład „samokolonizacji”, o której w odniesieniu do regionu Europy Środkowo-Wschodniej mówił Jan Sowa²⁰. Choć w tym przypadku chodzi o wąski kontekst instytucji i wiedzy akademickiej, to warto pamiętać, iż podobny kompleks obejmuje również polityczne i kulturowe postawy szerokich mas polskiego społeczeństwa.

Kolejna sprawa: na zjeździe bardzo celebrowano obecność urzędników państwowych różnego szczebla. Miało to miejsce zarówno przy otwarciu Zjazdu (co jest zrozumiałe), jak i w innych momentach. Jednym z najbardziej fetowanych oficjeli był Dariusz Wiczorek, niesławnej pamięci minister nauki w okresie grudzień 2023–styczeń 2025. Dotyczy to przede wszystkim organizatorów Zjazdu, którym udało się wyprosić w ministerstwie dodatkowe dofinansowanie wydarzenia. Faktycznie, patrząc na oprawę Zjazdu, było widać masę włożonych pieniędzy. Zjazdowi towarzyszyła Gala Historyka z okazji stulecia Polskiego

²⁰ Jan Sowa, *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą* (Kraków: Universitas, 2011), 20–25; por. Grażyna Szwat-Gyłybowa, „Aleksandra Kiosewa koncepcja samokolonizacji i efekt symmorfozy”, *Poznańskie Studia Slawistyczne* 13 (2017): 33–46.

Towarzystwa Historycznego (środa, 18 września), podczas której wręczono Nagrody im. Joachima Lelewela oraz medale Polskiego Towarzystwa Historycznego. Podczas pełnego przepychu wydarzenia doszło do kumulacji. Witając ministra Wieczorka, przewodniczący Zjazdu Cezary Kukło powiedział, że w swojej karierze poznał wielu ministrów nauki, lecz – cytuję chyba słowo w słowo – „tylko dwóm z nich dobrze patrzyło z oczu: Henrykowi Samsonowiczowi na początku lat dziewięćdziesiątych i Wieczorkowi teraz”. W tego rodzaju wylewności widzę coś głęboko niestosownego i mam wrażenie, że za moim przeświadczeniem przemawia coś więcej niż tylko różnica pokoleniowa. Wspomnę też, że Wieczorek był kiepskim ministrem w kiepskim rządzie. To generyczny zawodowy biurokrata, który od lat obsadza wszelkie możliwe stanowiska i nigdy nie miał nic wspólnego z nauką. Nie było najmniejszych powodów, by celebrować jego obecność w tak intensywny sposób, znacznie przekraczający granice zwyczajowej kurtuazji. Trzy miesiące później – w grudniu 2025 – został oskarżony o nepotyzm i inne przewidywalne sprawki, po czym odwołano go ze stanowiska. Przepadł i dziś już nikt o nim nie pamięta. Jeszcze jedna rzecz: otóż, Gałę Historyka prowadził... Tomasz Kammel. Jeśli czytelnik niekoniecznie kojarzy, o kogo chodzi, już pomagam: to prezenter telewizyjny znany z długoletniego prowadzenia programów rozrywkowych, zwłaszcza randkowych i śniadaniowych. Ciekawi mnie nie tylko suma, jaką wydano na jego występ, lecz również merytoryczne uzasadnienie jego obecności.

Oczywiście Zjazd miał również wiele pozytywnych aspektów. Białystok okazał się bardzo przyjemnym miejscem: przestrzennym, zielonym, z urokliwą historyczną architekturą. Ponadto szczególnie imponujący był leśny kampus, którego może pozazdrościć większość polskich uniwersytetów. Zwarty i dobrze zorganizowany: cztery ściśle przylegające do siebie budynki wydziałów matematyki, biologii, chemii i fizyki z kameralnym placem pośrodku nich. W przestrzeni tej, a także w tunelach łączących wydziały, odbyło się wiele mniejszych wydarzeń, ubarwiających Zjazd: rekonstrukcje, wystawy, sprzedaż książek, sesje posterowe, uroczysta kolacja itd. Przemieszczanie się między różnymi częściami Zjazdu było bardzo łatwe. Kolejny, zaplanowany na rok 2029, ma odbyć się w Łodzi.

BIBLIOGRAFIA

- Adamska, Anna. „Nauki pomocnicze historii wobec pisma i języka”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2, 125–139. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Brzechczyn, Krzysztof, Piotr Kowalewski Jahromi. „Między wyjaśnianiem a mitologizacją historii”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2, 9–29. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 2, *Rzeczpospolita polsko-litewska w Europie wczesnonowoczesnej*. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 8, *Miejsce historii w edukacji humanistycznej w XXI w.*, cz. 2. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.

- Domańska, Ewa. „Międzynarodowa rozpoznawalność publikacji współczesnych polskich historyków akademickich (analiza ilościowo-jakościowa za lata 2019–2022)”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 7, *Miejsce historii w edukacji historycznej w XXI w.*, cz. 1, 43–73. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Frost, Robert. *Oksfordzka historia unii polsko-litewskiej. Powstanie i rozwój 1385–1568*, przeł. Tomasz Fiedorek. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS, 2018.
- Janiak-Jasińska, Agnieszka, Katarzyna Sierakowska. „Atrybuty emancypacji kobiet, czyli rzeczy w działaniu. Rekonesans”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Spółeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności*, 643–656. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Kałwa, Dobrochna. „Historia kobiet i badania genderowe – transdyscyplinarne eksploracje przeszłości”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 7, *Miejsce historii w edukacji historycznej w XXI w.*, cz. 1, 101–116. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Kąkolewski, Igor. „Między Prusami Królewskimi, Koroną Polską i Saksonią. Przednowoczesne żywoty równoległe ludzi polsko-niemieckiego pogranicza”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Spółeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności*, 105–124. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Klich-Kluczevska, Barbara. „Rzeczy przeklęte, rzeczy pożądane. Materialność i pamięć awansu społecznego w powojennej Polsce”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Spółeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności*, 593–610. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Kozak, Szczepan. „Drugie życie rzeczy. Ruchomości w XIX-wiecznych testamentach, inwentarzach pozostałości i protokołach licytacji (na wybranych przykładach z obszaru Galicji)”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Spółeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności*, 611–629. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Kuligowska, Aleksandra. „Nauki pomocnicze historii XIX w. – wokół pojęcia i potrzeb metody historii”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2, 157–174. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Kujawiński, Jakub. „Nauki pomocnicze, czyli jakie? Nauki pomocnicze historii z perspektywy historii nauki: przypadek paleografii”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2, 141–156. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Makowski, Krzysztof A. „Polska historiografia wobec światowych debat historycznych – prolegomena”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 7, *Miejsce historii w edukacji historycznej w XXI w.*, cz. 1, 33–41. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Marzec, Andrzej. „Człowiek w naukach pomocniczych historii”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2, 175–190. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Mędrzecki, Włodzimierz. „Michała Römera pejzaż społeczny Litwy”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Spółeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności*, 197–218. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Muchowski, Jakub, Marcin Stasiak. „Historia współpracująca, czyli historycy i historyczki w relacjach społecznych”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2, 61–78. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.

- Nycz, Ryszard. „Kairos. O czasie, który nadchodzi dla studiów literackich w szczególności, a humanistyki w ogólności, oraz o potrzebie humanistyki publicznej”. *Teksty Drugie* 3 (2025): 17–45.
- Pleskot, Patryk. *Góry i teczki. Opowieść człowieka umiarkowanego. Biografia mówiona Andrzeja Paczkowskiego*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2019.
- Poniat, Radosław, Piotr Guzowski. „Polska historiografia wobec światowych debat naukowych dotyczących historii społecznej i gospodarczej”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 7, *Miejsce historii w edukacji historycznej w XXI w.*, cz. 1, 9–32. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- „Profesor Robert Ian Frost doktorem honoris causa Uniwersytetu w Białymstoku”. Uniwersytet w Białymstoku, 16.09.2024. <https://uwb.edu.pl/aktualnosci/profesor-robert-ian-frost-doktorem-honoris-causa-universytetu-w-bialymstoku-7361.html> (dostęp 10.08.2025).
- Rodak, Mateusz. „Na tropie złodziei. Policyjna rewizja osobista w II Rzeczypospolitej”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Społeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności*, 657–681. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Starzyński Marcin, „Znak i obraz w naukach pomocniczych historii”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2, 191–206. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Saryusz-Wolska, Magdalena. „Zajrzeć za kulisy historii (Zagłady), czyli o badaniu infrastruktury w humanistyce”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2, 79–99. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Solarska, Maria. „Słowa i rzeczy w refleksji historycznej”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 3, *Społeczeństwo wobec wyzwań nowoczesności*, 631–664. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Sowa, Jan. *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą*. Kraków: Universitas, 2011.
- Stola, Dariusz, Natalia Aleksion. „Polska historiografia w zagranicznych badaniach Zagłady: zwiad w gęstniejącym lesie”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 7, *Miejsce historii w edukacji historycznej w XXI w.*, cz. 1, 75–100. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.
- Szwat-Gyłybowa, Grażyna. „Aleksandra Kiosewa koncepcja samokolonizacji i efekt symmorfy”. *Poznańskie Studia Slawistyczne* 13 (2017): 33–46.
- „Tomy Zjazdu Historyków”. Wydział Historii Uniwersytetu w Białymstoku, 13.09.2024. <https://historia.uwb.edu.pl/badania/publikacje/tomy-zjazdu-historykow-1.html> (dostęp 10.08.2025).
- Werner, Wiktor, Tomasz Falkowski. „Problem naukowości historiografii. Historia, teoria, empiria”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2, 101–120. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku.
- Ziębińska-Witek, Anna, Piotr Witek, Ewa Solska. „Historia jako nauka dziś – tropy, konteksty, doświadczenia”. W *Człowiek twórcą historii*, red. Cezary Kukło, Wojciech Walczak, t. 6, *Warsztat nowoczesnego humanisty historyka na progu XXI w.*, cz. 2, 31–60. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2024.